

Ryzhenko N. Nemaïnovi prava v period voïennogo stanu: jevointegracijnyj kontekst. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2022. № 5. S. 40-51. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2022\(124\)04](https://doi.org/10.31617/3.2022(124)04)

УДК 347.2/.3:[355.271:339.92

DOI: 10.31617/3.2022(124)04

РИЖЕНКО Наталія,

к. ю. н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету, адвокат

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0001-7688-0268

n.ryzhenko@knute.edu.ua

RYZHENKO Nataliia,

PhD (Law), Associate Professor of the Department of International, Civil and Commercial Law State University of Trade and Economics, Lawyer

19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7688-0268

n.ryzhenko@knute.edu.ua

НЕМАЙНОВІ ПРАВА В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ

Вступ. Через збройну агресію російської федерації існує як правомірне, так і неправомірне обмеження у реалізації немайнових прав фізичними особами в період воєнного стану на території України.

Проблема. Постала проблема щодо особливостей реалізації особистих немайнових прав фізичною особою в період дії режиму воєнного стану, оскільки законодавчо закріплено, що зазначені права можуть обмежуватися, також є загроза протиправного обмеження зазначених прав державою-агресором.

Метою є визначення можливостей реалізації особистих немайнових прав фізичними особами в період дії воєнного стану у випадках їх законодавчого обмеження та протиправного обмеження державою-агресором.

Методи. Методологічною основою проведеного дослідження стали загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати. Дотримання, сприяння реалізації, захист прав людини є одним з основних принципів діяльності Європейського Союзу. Законодавство України, зокрема цивільне, має спільну позицію з країнами Європейської спільноти щодо важливості особистих немайнових прав фізичної особи, закріплення механізму їх реалізації та захисту. Обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, встановлених ЦК України та іншим законом, можливе лише у випадках, передбачених ними. Однак немайнові права можуть бути протиправно обмежені державою-агресором.

Висновки. Україна буквально виборює своє право на існування в цивілізованому світі. Російська федерація грубо порушує абсолютно всі «правила ведення війни», зокрема ті, що стосуються цивільного населення. Окремі з особистих немайнових прав фізичних осіб під час воєнного стану можуть бути правомірно обмежені внаслідок дії тих чи інших нормативно-

NON-PROPERTY RIGHTS DURING MARTIAL LAW: EUROPEAN INTEGRATION CONTEXT

Introduction. Due to the armed aggression of the Russian Federation, there is both a legitimate and an illegal restriction on the exercise of non-property rights by natural persons during the period of martial law on the territory of Ukraine.

Problem. A problem has arisen regarding the peculiarities of the realization of personal non-property rights by an individual during the period of martial law, since it is legally established that the specified rights can be limited, and there is also a threat of illegal restriction of the specified rights by the aggressor state.

The aim is to determine the possibilities of realization of personal non-property rights by natural persons during the period of martial law in cases of their legal restriction and illegal restriction by the aggressor state.

Methods. The methodological basis of the research is general scientific and special legal methods of cognition.

Results. Observance, promotion of implementation, protection of human rights is one of the main principles of the European Union. The legislation of Ukraine, in particular the civil legislation, has a common position with the countries of the European Community regarding the importance of the personal non-property rights of an individual, establishing the mechanism for their implementation and protection. Restriction of personal non-property rights of an individual, established by the Central Committee of Ukraine and other laws, is possible only in the cases provided for by them. However, non-property rights may be unlawfully limited by an aggressor state.

Conclusions. Ukraine is literally fighting for its right to exist in the civilized world. The Russian Federation grossly violates absolutely all the «rules of war», in particular those concerning the civilian population. Some of the personal non-property rights of natural persons during the martial law

© Риженко Н., 2022

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

правових актів, прийнятих повноважними органами державної влади України. Проте є також неправомірне обмеження та порушення особистих немайнових прав фізичних осіб з боку держави-агресора, зокрема і прав, що забезпечують природне існування людини.

Ключові слова: євроінтеграція, особисті немайнові права фізичних осіб, воєнний стан, обмеження прав.

may be legitimately limited as a result of certain normative legal acts adopted by the authorized bodies of the state authorities of Ukraine. However, there is also an unlawful restriction and violation of the personal non-property rights of individuals by the aggressor state, in particular the rights that ensure the natural existence of a person.

Keywords: European integration, personal non-property rights of natural persons, martial law, restriction of rights.

JEL Classification: K10, K33, K39, K42.

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин з державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів і редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. Права людини, зокрема й особисті немайнові, є невіддільними від особи. Об'єктами зазначеної категорії прав є життя, здоров'я, свобода, інформація та інші блага. Особисті немайнові права, механізм їхньої реалізації та захисту закріплені в тих чи інших нормативно-правових актах фактично всіх цивілізованих країн світу, зокрема країн, що входять до складу Європейського Союзу. 23 червня 2022 р. Україна отримала статус кандидата на членство до Європейського Союзу, що свідчить про прагнення нашої держави прямувати разом з Європейською спільнотою до розвитку демократії, невіддільною складовою якої є подальший розвиток механізму реалізації та захисту особистих немайнових прав. Однак через збройну агресію російської федерації проти України з 24 лютого 2022 р. на території нашої держави введено воєнний стан. Правовий режим воєнного стану є особливим, в період дії якого вводяться певні обмеження, що стосуються й прав людини. Цивільний кодекс України закріплює особисті немайнові та майнові права. Своєю чергою особисті немайнові права поділяються на такі, що забезпечують природне існування та соціальне буття фізичної особи.

Проблема. Оскільки у стані повномасштабної війни через вторгнення російської федерації Україна перебуває вперше, постала проблема щодо особливостей реалізації особистих немайнових прав фізичною особою в період дії режиму воєнного стану, адже законодавчо закріплено, що зазначені права можуть обмежуватися, крім того є загроза їхнього протиправного обмеження державою-агресором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний доробок у висвітленні окресленого кола питань належить вітчизняним ученим, зокрема у галузі цивільного права – С. Булеці [1], О. Кохановській [2] та іншим; у галузі теорії права - І. Сенюті [3] тощо.

Мета статті – визначення можливостей реалізації особистих немайнових прав фізичними особами в період дії воєнного стану

у випадках їхнього законодавчого обмеження та протиправного обмеження державою-агресором.

Методи. Нормативну базу дослідження становлять Конституція України [4], Цивільний кодекс України [5], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [6], указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» [7] та інші нормативно-правові акти. Методологічну – загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати дослідження. Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» [7] через воєнну агресію російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [4], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6] 24 лютого 2022 р. з 05 години 30 хвилин в Україні введено воєнний стан. Зазначений правовий режим запроваджено вдруге, вперше це сталося у 2018 р., однак тоді лише у 10 областях України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6], *воєнний стан* – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою обмеження конституційних прав, свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Водночас 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство до Європейського Союзу. Європейський Союз «заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин ... у суспільстві, в якому переважають плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками» [8]. Дотримання, сприяння реалізації, захист прав людини є одним з основних принципів діяльності Європейського Союзу. Життя та здоров'я людини є найбільшою цінністю про що свідчить вимога про відсутність у законодавстві країни, яка має стати членом Європейського Союзу, норми про можливість застосування смертної кари.

Законодавство України, зокрема цивільне, має спільну позицію з країнами європейської спільноти щодо важливості, серед іншого, *особистих немайнових прав фізичної особи*, закріплення механізму їх

реалізації та захисту. У Цивільному кодексі України [5] (далі – ЦК України) у книзі II визначено особисті немайнові права фізичної особи, зміст окремих з яких відображено також в Конституції України [4]. У ст. 269 ЦК України [5] йдеться про те, що особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом; не мають економічного змісту; тісно пов'язані з фізичною особою. Крім того, фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав та володіє такими правами довічно.

Відповідно до Конституції України [4] фізична особа має право на життя; охорону здоров'я; безпечне для життя і здоров'я довкілля; свободу та особисту недоторканність; недоторканність особистого та сімейного життя; повагу до гідності та честі; таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; недоторканність житла; вільний вибір місця проживання та свободу пересування; свободу літературної, художньої, наукової й технічної творчості.

До того ж ЦК України [5] поділяє особисті немайнові права на дві групи, а саме – такі, що забезпечують природне існування фізичної особи та соціальне буття. До *першої категорії* відносяться права на життя; усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю; охорону здоров'я; медичну допомогу; інформацію про стан свого здоров'я; таємницю про стан здоров'я; права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я; свободу; особисту недоторканність; донорство; сім'ю; опіку та піклування; безпечне для життя і здоров'я довкілля. До *другої* – права на ім'я; зміну імені; використання імені; повагу до гідності та честі, повагу до людини, яка померла; недоторканність ділової репутації; індивідуальність; особисте життя та його таємницю; інформацію; особисті папери та розпорядження ними; ознайомлення з особистими паперами, які передані до фонду бібліотек або архівів; таємницю кореспонденції; захист інтересів фізичної особи під час проведення фото-, кіно-, теле- та відеозйомок, охорону інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах; свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; місце проживання; недоторканність житла; вибір роду занять; свободу пересування; свободу об'єднання; мирні зібрання.

За правилами ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6], правовий статус та обмеження прав, свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб *в умовах воєнного стану* визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону; в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України; у процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час

відпочинку між змінами, максимальний робочий час, врахування стану здоров'я особи тощо. На час залучення працюючої особи до виконання трудової повинності поза місцем її роботи за трудовим договором за нею після закінчення виконання таких робіт зберігається відповідне робоче місце (посада).

Ст. 64 Конституції України [4] відповідно передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями: 24 (громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом), 25 (громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство), 27 (кожна людина має неодмінне право на життя), 28 (кожен має право на повагу до його гідності), 29 (кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність), 40 (усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк), 47 (кожен має право на житло), 51 (шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї), 52 (діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним), 55 (права і свободи людини і громадянина захищаються судом), 56 (кожен має право на відшкодування коштом держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень), 57 (кожному гарантується право знати свої права і обов'язки), 58 (закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи), 59 (кожен має право на професійну правничу допомогу), 60 (ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази), 61 (ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення), 62 (особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду), 63 (особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом) Конституції.

Зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя (ст. 271 ЦК України) [5]. Обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, встановлених Конституцією

України [4], можливе лише у випадках, передбачених нею. Обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, встановлених ЦК України [5] та іншим законом, можливе лише у випадках, передбачених ними.

Виокремлюють три *історичні форми осмислення прав людини* – мораль, філософія та законодавство, кожна з яких формує власну специфіку їх інтерпретування. *Моральна* інтерпретація прав людини за змістом є негативістською. В її межах права людини постають у вигляді ірраціональних за змістом імперативних заповідей «не вбий», «не вкради» тощо. *Філософська* специфіка інтерпретації прав людини ставить акцент на суб'єкті. Її змістом є намагання дедукувати права людини із її природи чи антропологічних засад її буття. Першим в історії філософським підходом до прав людини є слова із Книги Буття: «Кров людини не буде пролита людиною, бо на образ Божий створено людину», які виводять права людини з її єдності з Богом. *Законодавчий* підхід до прав людини характеризується специфікою їх осмислення як стрижня правової системи, довкола якого вибудовується увесь комплекс правових інститутів. Ці форми осмислення прав людини перебувають між собою у зв'язку у формі діалектичної тріади: моральний етап їх осмислення передбачає ірраціоналізацію та сакралізацію, права людини виконують в його межах регулюючу функцію. Філософський етап як антитеза до попереднього характеризується їх раціоналізацією та втратою ними регулюючої функції нормування людської поведінки, права людини в його межах стають суто теоретичною категорією. Законодавчий етап може бути представлений у вигляді синтезу двох попередніх етапів: права людини в його рамках відновлюють свою регулюючу функцію, однак вже не як ірраціональні заповіді, а як раціонально осмислені основні свободи людини [9].

Складовою частиною концепції ЦК України [5] стало *вчення про сучасну систему приватного права*. Серед напрямів розвитку цієї системи особливу увагу приділено вивченню такого елемента приватного права, як особисте немайнове право. До початку ХХ ст. очевидною була тенденція вбачати основу цивільного права у власності. Особисті немайнові права виводилися з майнових відносин власності. Проте поступово особисті немайнові права особи почали завойовувати міцні позиції не тільки в доктрині, а й у цивільних кодексах.

Особисті немайнові права фізичних осіб є основою ЦК України [5] 2003 р., вони не випадково прописані перед майновими правами, цим самим законодавець прагнув показати їх значущість, оскільки особисті немайнові права є невіддільними від особи, фізична особа володіє ними довічно, основна їх частина виникає у зв'язку з народженням фізичної особи, тобто вони є природними правами людини. Реальне забезпечення зазначених прав є ознакою розвиненої, демократичної, правової держави.

16 січня 2003 р. в Україні позиція представників позитивної концепції здобула переконливу перемогу над всіма іншими – на

законодавчому рівні особисті немайнові відносини згідно зі ст. 1 ЦК України [5] визнані предметом цивільного права і є його основою, яка пронизує весь кодекс. Книга II ЦК України «Особисті немайнові права фізичної особи» розміщена одразу після Загальних положень, що підкреслює найвищу цінність цих прав як сутнісну основу існування людини й соціуму.

Так, особисті немайнові права фізичної особи, що забезпечують природне існування фізичної особи за своєю суттю, є невіддільними від особи, а тому не можуть обмежуватися в період дії воєнного стану. Право на життя є невіддільним від особи, крім того, фізична особа має право за дії будь-якого правового стану на охорону свого здоров'я та медичну допомогу, а також право на безпечне для життя й здоров'я довкілля, а у разі загрози – на усунення небезпеки, яка загрожує її життю та здоров'ю. У випадку звернення особи до відповідних закладів охорони здоров'я, така фізична особа має право на повну й вірогідну інформацію про стан свого здоров'я та на збереження такої інформації в таємниці від третіх осіб. Крім того, особа в період дії воєнного стану має інші права, що передбачені законом у разі перебування її у стаціонарі, зокрема допуск до неї інших медичних працівників, адвоката, священнослужителя та інших осіб.

Свідченням того, що Україна намагається в законних межах сприяти реалізації права фізичними особами на отримання вчасно та належного рівня медичної допомоги є право внутрішньо переміщених осіб звертатися до медичних закладів за місцем їхнього перебування з метою отримання медичної допомоги, оформлення медичної документації. Заборонено будь-який тиск на особу, примушування її до вживання алкоголю, наркотичних речовин різного роду, катування особи та інші прояви неповаги, приниження честі та гідності фізичної особи. Фактично зазначена категорія прав фізично є невіддільною від особи, а відповідно не може бути обмежена у період дії воєнного стану.

Однак механізм забезпечення реалізації зазначених прав з боку повноважних органів державної влади, установ, організацій, закладів може бути утрудненим з незалежних від них обставин. Зокрема зазначена вище категорія прав може бути протиправно обмежена державою-агресором. Так, на тимчасово окупованих територіях, де органи державної влади України тимчасово не здійснюють свої повноваження, неможливо забезпечити, приміром, реалізацію прав на життя, медичну допомогу, охорону здоров'я та інших прав. Найяскравішим прикладом обмеження таких прав є місто Маріуполь у Донецькій області, яке фактично знищено російською армією та до якого не мають доступу волонтери та Збройні Сили України для завезення життєво необхідних ліків, харчових продуктів, засобів гігієни та інших речей першої потреби.

Фізична особа має право на сім'ю та проти її волі не може бути розлучена зі своєю сім'єю. Однак під час воєнного стану зазначене

право може бути обмежено, наприклад, у випадку евакуації за кордон. Так, на період дії воєнного стану заборонено виїзд за межі України громадянам України чоловічої статі віком від 18 до 60 років.

24.02.2022 р. видано Указ Президента України № 69/2022 «Про загальну мобілізацію», який затверджений Верховною Радою у формі Закону про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» № 7113 [10]. П. 4 Указу передбачає, що призов військовозобов'язаних, резервістів та залучення транспортних засобів для забезпечення потреб Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших військових формувань України здійснюється в обсягах, визначених згідно з мобілізаційними планами, а Генеральний штаб Збройних Сил України має визначити черговість та обсяги призову військовозобов'язаних, резервістів і транспортних засобів національної економіки в межах загального строку мобілізації (п. 5 Указу).

Ч. 1 ст. 15 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [11] вказує, що на строкову військову службу призиваються придатні для цього за станом здоров'я громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку і не мають права на звільнення або відстрочку від призову на строкову військову службу (далі – громадяни призовного віку), а п. 7 ч. 1 ст. 22 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [11] передбачає, що граничний вік перебування на військовій службі (а також у резерві – п. 2. ч. 2 ст. 28 Закону) встановлюється для військовослужбовців, які проходять військову службу під час особливого періоду, з-поміж осіб: рядового, сержантського й старшинського складу, молодшого та старшого офіцерського складу – до 60 років.

ЦК України [5] закріплює також особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. У період дії воєнного стану не можуть бути обмежені права на: ім'я, його зміну та використання; повагу до честі та гідності; недоторканість ділової репутації; індивідуальність, особисте життя і його таємницю; а також права щодо особистого зображення, фільмування; у сфері творчої діяльності; інформаційні. Однак можуть бути винятки стосовно інформаційних прав. Так, станом на сьогодні закрито доступ до деяких державних реєстрів з метою збереження персональних даних та іншої інформації від несанкціонованого отримання та подальшого використання в неправомірних цілях державою-агресором.

Окрім того, потрібно пам'ятати про повагу до людини, яка померла, зокрема до її тіла, місця поховання. Знову ж таки, таке право зазнає грубих порушень з боку держави-агресора на тимчасово

окупованих територіях України. Наразі компетентні органи державної влади отримують багато свідчень від очевидців про те, що окупанти не дають змоги належним чином поховати загиблих. Відбувається поховання в так званих «братських могилах». Такі дії російських військових свідчать про грубе порушення особистих немайнових прав фізичних осіб і норм міжнародного права, зокрема тих, якими керуються держави, що входять до складу Європейського Союзу.

У період дії воєнного стану можуть також існувати обмеження права на: недоторканість житла, вибору роду занять, свободу пересування, об'єднання у політичні партії та громадські організації, мирні зібрання.

Так, можливе примусове відчуження майна, що перебуває у приватній власності, зокрема житла, транспортних засобів. Однак зазначене майно після завершення воєнного стану має бути повернутим або ж, якщо таке майно знищено, власник має право на компенсацію. Військовозобов'язані громадяни України можуть бути мобілізовані, у зв'язку з чим зміниться їх рід занять порівняно з тим, чим вони займалися до війни, однак треба пам'ятати, що на час виконання свого обов'язку щодо захисту Батьківщини, робочі місця за такими громадянами зберігаються.

Щодо обмеження свободи пересування – внаслідок бойових дій деякі території є замінованими, що становить небезпеку для життя та здоров'я людей, як, до прикладу, це трапляється у Київській та Чернігівській областях, де після відходу російських військ залишено велику кількість різних вибухових пристроїв, а тому мешканці тих населених пунктів, що були в окупації, змогли повернутися до своїх домівок лише після перевірки території працівниками Державної служби України з надзвичайних ситуацій та іншими уповноваженими на це органами.

Під час воєнного стану заслуговує також особливої уваги діяльність різноманітних партій і громадських організацій, зокрема проросійських. З метою збереження суверенітету, територіальної цілісності, життя та здоров'я людей діяльність таких партій та організацій, якщо вона спрямована на підтримку держави-агресора, може бути обмежена або заборонена. Мирні зібрання в період дії воєнного стану також заборонені з метою запобігання великого скупчення людей і збереження їх життя та здоров'я.

Висновки. Україна в сучасних умовах буквально виборює своє право на існування в цивілізованому світі, зокрема в Європейській спільноті. Російська федерація грубо порушує абсолютно всі «правила ведення війни», особливо щодо цивільного населення та ті, що закріплені у Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року [12].

Особисті немайнові права фізичних осіб, точніше, окремі з них, про які йдеться у роботі, під час дії воєнного стану можуть бути правомірно обмежені, внаслідок дії тих чи інших нормативно-правових актів, прийнятих повноважними органами державної влади України. Таке обмеження спрямоване на захист суверенітету, територіальної цілісності та збереження життя і здоров'я людей, а тому обмеження, які застосовуються, є виправданими, однак не можуть бути спрямовані на застосування жорстокого поводження чи приниження честі та гідності людини.

Водночас особисті немайнові права фізичної особи, які забезпечують її природне існування, а саме – право на життя, здоров'я, медичну допомогу, не можуть бути обмежені навіть під час дії зазначеного особливого режиму в країні.

Проте є також неправомірне обмеження та порушення особистих немайнових прав фізичних осіб з боку держави-агресора, зокрема і прав, що забезпечують природне існування людини. Зазначені порушення відбуваються здебільшого на тимчасово окупованих територіях, а органи державної влади України фізично не мають можливостей забезпечити дотримання прав своїх громадян на таких територіях. Варто зазначити, що навіть міжнародні організації, наприклад Червоний Хрест, з незалежних від них причин, не можуть забезпечити належний рівень реалізації особистих немайнових прав та їх захист на територіях, що знаходяться в окупації. Такі порушення з боку російської федерації потребують необхідності притягнення винних не лише до цивільноправової, а й – здебільшого – до кримінальної відповідальності.

У представленій статті опрацьовано лише цивілістичний підхід до обмеження прав людини в період дії воєнного стану, а в юридичній науці ці питання можна розглядати також з позицій конституційного, трудового, адміністративного, кримінального та інших галузей права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булеца С. Б., Менджул М. В., Паніна Ю. С. Правова природа та зміст прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2019, вип. 55, том 1, С. 110-113.
2. Кохановська О. В., Вербицька А. О. Особисті немайнові права фізичної особи в аспекті оновлення цивільного законодавства. *ENDLESS LIGHT in SCIENCE (Юридические науки)*, 2020, № 2 (1), С. 124-134.
3. Сенюта І. Я. Підстави виникнення правовідносин у сфері надання медичної допомоги: деякі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2018, вип. 50, том 1, С. 107-110.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/stru#Stru>.
7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
8. Article 2, Treaty on European Union (consolidated 1 December 2009). URL: https://en.wikisource.org/wiki/Consolidated_version_of_the_Treaty_on_European_Union/Title_I:_Common_Provisions#Article_2/.
9. Ланюк Є. Діахронія осмислення прав людини. URL: <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=3922>.
10. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>.
11. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
12. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: від 12 серпня 1949 року № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

REFERENCES

1. Buleca, S. B., Mendzhul, M. V., & Panina, Ju. S. (2019). Pravova pryroda ta zmist prav ljudyny chetvertogo pokolinnja u sferi ohorony zdorov'ja [Legal nature and content of human rights of the fourth generation in the field of health care]. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu. Serija: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, Vol. 1, Issue 55, (pp. 110-113) [in Ukrainian].
2. Kohanovs'ka, O. V., & Verbyc'ka, A. O. (2020). Osobysti nemajnovi prava fizychnoi' osoby v aspekti onovlennja cyvil'nogo zakonodavstva [Personal non-property rights of an individual in the aspect of updating civil legislation]. *ENDLESS LIGHT in SCIENCE (Jurydycheskye nauky) – ENDLESS LIGHT in SCIENCE (Legal sciences)*, 2 (1), 124-134 [in Ukrainian].
3. Senjuta, I. Ja. (2018). Pidstavy vynykennja pravovidnosyn u sferi nadannja medychnoi' dopomogy: dejaki aspekty [The grounds for the emergence of legal relations in the field of medical assistance: some aspects]. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu. Serija: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, Issue 50, Vol. 1, (pp. 107-110) [in Ukrainian].
4. Konstytucija Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 28 chervnja 1996 roku № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254к/96-BP]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
5. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 roku № 435-IV [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> [in Ukrainian].
6. Pro pravovyj rezhym vojenного стану: Zakon Ukrai'ny vid 12 travnja 2015 roku № 389-VIII [On the legal regime of martial law: the Law of Ukraine dated May 12, 2015 № 389-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/stru#Stru> [in Ukrainian].
7. Pro vvedennja vojenного стану v Ukrai'ni: Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 24.02.2022 roku № 64/2022 [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 № 64/2022]. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

8. Article 2, Treaty on European Union (consolidated 1 December 2009). https://en.wikisource.org/wiki/Consolidated_version_of_the_Treaty_on_European_Union/Title_I:_Common_Provisions#Article_2 [in English].
9. Lanjuk, Je. Diahronija osmyslennja prav ljudyny [Diachrony of the understanding of human rights]. <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=3922> [in Ukrainian].
10. *Pro zagal'nu mobilizaciju: Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 24 ljutogo 2022 roku № 69/2022* [On general mobilization: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 № 69/2022]. <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> [in Ukrainian].
11. *Pro vijs'kovyj obov'jazok i vijs'kovu sluzhbu: Zakon Ukrai'ny vid 25 bereznja 1992 roku № 2232-XII* [On military duty and military service: Law of Ukraine dated March 25, 1992 № 2232-XII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian].
12. *Konvencija pro zahyst cyvil'nogo naseleennja pid chas vijny: vid 12 serpnja 1949 roku № 995_154* [Convention on the protection of the civilian population in time of war: August 12, 1949 № 995_154]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 26.07.2022.

Прийнято до друку 12.09.2022.

Публікація онлайн 26.10.2022.